

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

Kielce, dnia 4 lutego 2013 r.

Poz. 711

UCHWAŁA NR XXVI/472/12 SEJMIKU WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO

z dnia 28 grudnia 2012 r.

w sprawie ustanowienia Herbu Województwa Świętokrzyskiego

Na podstawie art.18 pkt 20 i art.89 ust.1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998r. o samorządzie województwa (j. t. Dz. U. z 2001r. Nr142, poz.1590, zm.: z 2002r. Nr 23, poz.220, Nr 62, poz.558, Nr 153, poz.1271 i Nr 214, poz.1806, z 2003r. Nr 162, poz.1568, z 2004r. Nr 102, poz.1055 i Nr 116, poz.1206, z 2006r. Nr 126, poz.875 i Nr 227, poz.1658, z 2007r. Nr 173, poz.1218, z 2008r. Nr 180, poz.1111, Nr 216, poz.1370 i Nr 223, poz.1458, z 2009r. Nr 157, poz.1241, z 2010r. Nr 28, poz.142 i 146, Nr 40, poz.230 i Nr 106, poz.675, z 2011r. Nr 21, poz.113, Nr 149, poz.887 i Nr 217, poz.1281); art.3 ust.1 ustawy z dnia 21 grudnia 1978r. o odznakach i mundurach (Dz. U. Nr 31, poz. 130, zm.: z 1998r. Nr 162, poz.1126, z 2000r. Nr 12, poz.136 i Nr 120, poz.1268, z 2001r. Nr 123, poz.1353 i z 2009r. Nr 92, poz.753) oraz pozytywnej opinii Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 10 lipca 2012r., znak: DWJST-KH-78-60/12/GL uchwała się, co następuje:

§ 1. Ustanawia się Herb Województwa Świętokrzyskiego o wzorze graficznym określonym w załączniku Nr 1 do niniejszej uchwały. Uzasadnienie heraldyczne herbu zawiera załącznik Nr 2 do niniejszej uchwały.

§ 2. Herb stanowi własność Województwa Świętokrzyskiego i podlega ochronie prawnej.

§ 3. Herb Województwa Świętokrzyskiego powinien być wykorzystywany, odtwarzany i umieszczany w sposób i okolicznościach zapewniających mu należyty szacunek.

§ 4. Zasady i okoliczności wykorzystywania Herbu Województwa Świętokrzyskiego określi Zarząd Województwa Świętokrzyskiego.

§ 5. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Województwa Świętokrzyskiego.

§ 6. Traci moc uchwała Nr X/154/99 Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego z dnia 11 października 1999r. w sprawie ustanowienia herbu Województwa Świętokrzyskiego.

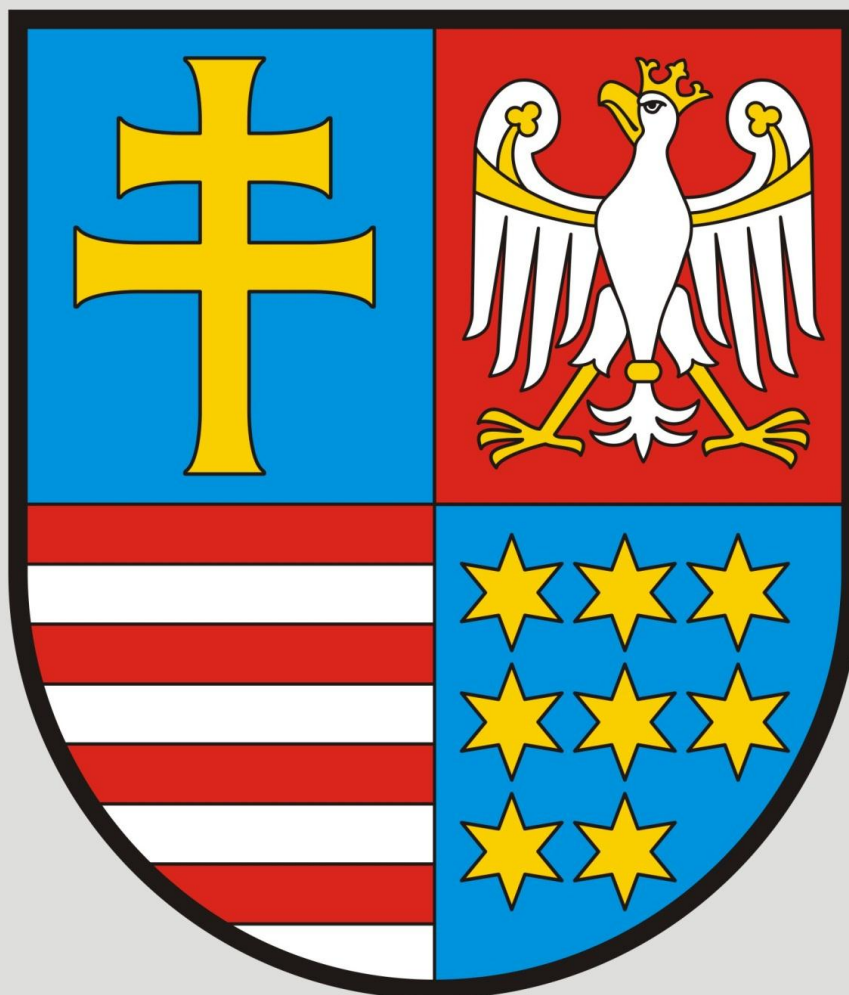
§ 7. Uchwała podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Świętokrzyskiego.

§ 8. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia.

Wiceprzewodniczący
Sejmiku

Mieczysław Gębski

Załącznik Nr 1 do Uchwały Nr XXVI/472/12
Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego
z dnia 28 grudnia 2012 r.

WOJEWÓDZTWO
ŚWIĘTOKRZYSKIE
HERB

Załącznik Nr 2 do Uchwały Nr XXVI/472/12
Sejmiku Województwa Świętokrzyskiego
z dnia 28 grudnia 2012 r.

Projekt herbu i innych symboli województwa świętokrzyskiego

Już ponad dziesięć lat funkcjonowania herbu województwa świętokrzyskiego, ustanowionego 11 października 1999 r., skłania do przedłożenia propozycji dalszego dostosowania go do wymogów heraldyki. Projekt ten zgłoszony zostaje z inicjatywy sejmiku województwa świętokrzyskiego. Już na samym wstępie należy przypomnieć, że używany obecnie herb stał się przedmiotem negatywnej opinii, wydanej 14 czerwca 2000 r. przez ministra właściwego do spraw administracji publicznej, działającego za pośrednictwem organu opiniodawczo-doradczego jakim jest Komisja Heraldyczna.

Projekt herbu, a także innych symboli, powstał w oparciu o uwagi zawarte w oficjalnym stanowisku organu władzy państwowej powołanego do opiniowania herbów i innych symboli jednostek samorządu terytorialnego.

Przypomnieć też należy, że pomimo negatywnej opinii herb województwa wszedł w życie i dotąd jest używany.¹⁾

Okoliczność ta, jak również akceptacja Komisji Heraldycznej ogólnej koncepcji herbu, skłania do podtrzymania ogólnej koncepcji i wymowy ideowej herbu z 1999 r. w nowym opracowaniu herbu.

I. Herb

Nowy projekt herbu województwa świętokrzyskiego opracowany został na podstawie opinii Komisji Heraldycznej MSWiA w sprawie herbu województwa świętokrzyskiego z 14 czerwca 2000 r. Opinia ta stanowi merytoryczną i formalnoprawną podstawę podjęcia działań zmierzających do dostosowania herbu do wymogów poprawności historycznej i heraldycznej.

Opracowany projekt herbu, wraz z innymi projektami symboli województwa, poddany został konsultacji z udziałem przedstawiciela Urzędu Marszałkowskiego Województwa Świętokrzyskiego na posiedzeniu Komisji Heraldycznej MSWiA w dniu 16 grudnia 2011 r.

W wyniku konsultacji wprowadzone zostały korekty plastyczne opracowania projektu odznaczenia „Za Zasługi dla Województwa Świętokrzyskiego (proporcje wstążki odznaczenia) oraz projektu insygniów (wielkość herbu województwa w łańcuchu marszałka i przewodniczącego sejmiku).

Konsultacje nie przyniosły sformułowania stanowiska Komisji Heraldycznej w sprawie projektu herbu. Zgłoszone zostały natomiast propozycje dotyczące rozważenia dwóch propozycji: zastąpienia rzędów gwiazd widniejących w czwartym polu herbu kompozycją pola usianego gwiazdami oraz przyjęcia herbu w wersji zarekomendowanej i opracowanej już w formie gotowego projektu przez jednego z członków Komisji Heraldycznej.

Pierwsza propozycja po rozważeniu (włącznie z wykonaniem projektu) nie została uwzględniona z powodu uwarunkowań historyczno-heraldycznych: rozwiązanie takie (inaczej niż w herbie andegaweńskim) nie mieści się w tradycji historycznej herbu dawnego województwa sandomierskiego, w którym poza nielicznymi wyjątkami gwiazdy kładziono w rzędach; ponadto, pole usiane gwiazdami nie najlepiej komponuje się z trzema dalszymi godłami obecnego herbu województwa świętokrzyskiego. Wydaje się wręcz, że budowa herbu, a szczególnie pasy czerwono-białe w polu trzecim wymagają jednak układu gwiazd w symetrycznych rzędach.²⁾

Druga propozycja nie została poddana pod rozważenie z powodu odejścia tego projektu (z krzyżem jako głównym elementem herbu) od stanowiska Komisji Heraldycznej w sprawie herbu województwa świętokrzyskiego z 2000 r. oraz w związku z wątpliwościami dotyczącymi stosowności złożonej propozycji.

Projekt herbu województwa świętokrzyskiego zawiera następujące korekty.

1. **Wzór krzyża** .

Wprowadza się odmienny wzór krzyża podwójnego odnoszonego do opactwa benedyktynów na Świętym Krzyżu. Zmiana taka wynika z potrzeby nadania godłu z pierwszego pola herbu województwa poprawniejszego kształtu, zgodnego z wymogami sztuki heraldycznej.

Istnieją różne sposoby odniesienia się do podwójnego krzyża opactwa benedyktyńskiego. Możliwe jest odwołanie się do ogólnego heraldycznego wzoru krzyża podwójnego lub wzorów herbu opactwa zachowanych w architekturze, sztuce i na pieczęciach, utrzymanie odniesienia się do wzoru krzyża nawiązującego do relikwiarza świętokrzyskiego.

Za wskazane i słuszne przyjęto wszakże, aby krzyż w herbie województwa zachował swoje pierwotne przesłanie ideowe, odniesione przez pomysłodawcę symboliki herbu Jerzego Michtę do relikwiarza świętokrzyskiego. Za takim rozwiązaniem, oprócz zachowania założenia towarzyszącego opracowaniu projektu herbu w 1999 r., przemawiają również ważne przesłanki historyczne. Relikwiarz ten przekazany został opactwu świętokrzyskiemu przez króla Władysława Łokietka.

W wykładni ideowej herbu godło przedstawiające krzyż z relikwiarza przywoływać będzie historyczne znaczenie opactwa świętokrzyskiego, samą jego nazwę, a także pamięć o Władysławie Łokietku i roli ziemi sandomierskiej w procesie zjednoczenia ziem polskich po okresie rozbicia dzielnicowego, przywróceniu Królestwa Polskiego i potwierdzeniu praw dynastycznych Piastów do tronu polskiego.

Wymogi i zwyczaje heraldyki przemawiają wszakże za odejściem od zaproponowanego w 1999 r. naśladowania relikwii na rzecz odwołania się do wizerunku samego relikwiarza.

W związku z pojedynczym głosem podniesionym podczas konsultacji projektu herbu z Komisją Heraldyczną w dn. 16 grudnia 2011r. w sprawie wzoru krzyża podkreślić należy, że jest on wzorowany na kształcie relikwiarza świętokrzyskiego (z opuszczeniem zdobień ramion).

2. **Orzeł** .

Wprowadza się wzór orła odnoszonego do ziemi krakowskiej. Spośród możliwych form wizerunku orła za właściwe uznano odwołanie się do orła królewskiego z relikwiarza św. Magdaleny z fundacji Kazimierza Wielkiego, przechowywanego w skarbcu katedry kieleckiej. Wybór tego orła odczytywać można jako nawiązanie do stolicy województwa, a także historycznej roli biskupstwa krakowskiego w rozwoju Kielc i regionu. Zatem, o ile pierwsze godło herbu województwa odnosi się do jego nazwy i opactwa świętokrzyskiego, drugie godło nawiązuje do stolicy województwa. Obydwa symbole zostały zaczerpnięte zatem z przedstawiń realnych, z relikwiarzy pochodzących z królewskich fundacji związanych z najważniejszymi ośrodkami historycznymi województwa.

Krzyż pozostaje przy swoim pierwotnym przesłaniu odniesionym do opactwa świętokrzyskiego i relikwii Drzewa Krzyża Świętego, z jednoczesnym nawiązaniem do nazwy województwa. Orzeł, który w herbie województwa świętokrzyskiego uosabiać będzie orła ziemi krakowskiej, poprzez miejsce przechowywania nawiązuje do stolicy województwa oraz historycznych związków Kielc i województwa świętokrzyskiego z Krakowem i ziemią krakowską.

Krzyż z relikwiarza świętokrzyskiego i orzeł z relikwiarza kieleckiego przypominają ostatnich władców Polski z dynastii Piastów, Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego oraz ich związki z dawną ziemią sandomierską.

Z punktu widzenia historii i heraldyki odwołanie się do orła z relikwiarza św. Magdaleny, jako symbolu odnoszonego do ziemi krakowskiej, uzasadnia tożsamość orła ziemi krakowskiej z Orłem Królestwa i Orłem króla w wieku XIV.³⁾

Pierwotny orzeł z relikwiarza św. Magdaleny poddany został stylizacji bez ztracania cech oryginału. Głowę orła ozdabia przynależna krakowskiemu orłowi korona, wyróżnia się unikalną formą przepaski (łączącej cechy przepaski orła z wczesnego gotyku z późnogotyckimi i nowożytnymi) oraz złotym pierścieniem na ogonie.

3. **Historyczny herb ziemi sandomierskiej** .

Godło herbowe ziemi sandomierskiej w nowym projekcie otrzymało lepszą stylizację i kompozycję heraldyczną. Zamiany dotyczą sposobu przedstawienia gwiazd, których promieniste kształty lepiej odpowiadają wymogom heraldyki oraz na ułożeniu ich na przedłużeniu srebrnych (białych) pasów.

Ze sposobem realizacji godła w czwartym polu herbu województwa świętokrzyskiego, tj. pola błękitnego ze złotymi gwiazdami, kładzionymi często po trzy w trzech rzędach, łączy się zagadnienie jego kompozycji.

Zmniejszenie herbu województwa sandomierskiego do połowy jego wysokości (pola 3 i 4) powoduje słabszą harmonię zwężającego się przy krawędzi tarczy trzeciego rzędu gwiazd (gwiazdy ósmej i dziewiątej). Przy okazji należy przypomnieć, że kompozycja herbu ziemi sandomierskiej od zawsze sprawiała problem jego wykonawcom.

Nieco lepszemu zakomponowaniu gwiazd mogłoby sprzyjać:

- a) odejście od zalecanego we współczesnych herbach samorządowych kroju tarczy tzw. hiszpańskiej na rzecz np. renesansowych (choć nie byłby najwłaściwszy pomysł z uwagi na przyjęte zasady odnośnie kształtów tarczy herbów samorządowych i sprzeczność z chronologią godeł),
- b) zmniejszenie wielkości gwiazd,
- c) rezygnacja z dziewiątej gwiazdy (herb sandomierski występował i w tej wersji).⁴⁾

Jako projekt alternatywny, z 9 gwiazdami, przedstawiona została także wersja herbu z 8 gwiazdami. Za odjęciem jednej gwiazdy z obecnego projektu, oprócz względów kompozycyjnych, przemawiać mogłoby pozostawanie części dawnej ziemi sandomierskiej, w tym jej znacznej części północno-wschodniej z Radomiem poza obszarem obecnego województwa świętokrzyskiego, a także niestabilność liczby gwiazd w herbie ziemskim sandomierskim, niejednokrotnie przedstawianego z inną niż 9 liczbą gwiazd. Tytułem przykładu przypomnieć można, że przedstawienie herbu ziemi sandomierskiej z kamienicy Hetmańskiej z II poł. XIV w. ma siedem gwiazd; w wizerunkach herbu z herbarzy *Armorial Lyncenich* oraz *Codex Bergshammars* z I poł. XV w. widnieje siedem i pół gwiazdy; w herbie ziemi sandomierskiej z krzyża relikwiarzowego Władysława Jagiełły dla kolegiaty sandomierskiej widnieje 5 gwiazd (sama stopa relikwiarza z herbem z końca XV w.). Z kolei np. na pieczęciach majestatycznych Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka oraz w wizerunku herbu w *Stemmata Polonica* z XVI w. zamieszczano więcej niż 9 gwiazd. Niemniej jednak, od XVI w. herb ziemi sandomierskiej najczęściej zawierał 9 gwiazd.

Kończąc uwagi o nowym opracowaniu projektu herbu, można zwrócić uwagę, że choć w obecnym herbie województwa świętokrzyskiego do staropolskiego herbu ziemi sandomierskiej dodane zostały dwa dalsze godła, jednakże wszystkimi swoimi godłami związany jest z panowaniem ostatnich Piastów na tronie polskim, Władysława Łokietka, Kazimierza Wielkiego oraz Elżbiety Łokietkówny (sprawującej władzę w imieniu Ludwika Węgierskiego). Herb ziemi sandomierskiej, zbudowany na podobieństwie do herbu Andegawenów, z pasami czerwono-białymi i gwiazdami zastępującymi andegaweńskie lilie, wprowadzony został do symboliki Królestwa Polskiego w czasach kazimierzowskich. Powstał jako świadectwo ówczesnej polskiej polityki dynastycznej, współcześnie w zestawie symboli polskich pozostał świadectwem historycznych związków Polski i Węgier.

II. Flaga

W stosunku do dotychczasowej flagi województwa świętokrzyskiego Komisja Heraldyczna nie zgłasza zastrzeżeń, poza umieszczeniem na niej niepoprawnego herbu.

1. Nowy wzór flagi województwa świętokrzyskiego przedstawia jej dotychczasowy układ z proponowanym nowym wzorem herbu.

2. Przedstawia się również wersję flagi bez herbu. Zmiana flagi poprzez rezygnację z umieszczenia na niej herbu uzasadniałyby dwie okoliczności: a) słabość kompozycyjna dotychczasowej flagi (słaba ekspozycja herbu), b) ustanowienie chorągwi województwa.

Wyboru liczby i kształtu weksyliów dokonać powinny władze województwa świętokrzyskiego, także na podstawie wskazania z opinii Komisji Heraldycznej.

III. Sztandar

W odróżnieniu od wywieszanych flag czy chorągwi, sztandar jest weksylium przeznaczonym głównie do noszenia, którego dysponentem pozostaje sejmik województwa. Projekt nie określa proporcji, ani jego wielkości.

1. Na stronie prawej (awers) na okrągłym polu białym, obwiedzionym wieńcem laurowym w kolorze złotym, widnieje herb województwa oraz złoty napis majuskulny w dwóch półlukach, zawierający nazwę województwa i jego (dotychczasową) dewizę: + WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE + COMMUNE BONUM CONSENSU. Narożniki płata, w kolorze szarym (lub odpowiednio: biel połyskliwa; biel matowa - połączenie części płata pod haftem wieńca laurowego) ozdobione są złotym motywem dekoracyjnym jodłowym, nawiązującym do Puszczy Jodłowej.

2. Na stronie lewej (rewers) czerwonej w wieńcu laurowym widnieje godło herbowe Rzeczypospolitej Polskiej. Narożniki płata zdobi jodłowy motyw dekoracyjny.

3. Głowica sztandaru – zgodnie w wymogami i praktyką współczesnych sztandarów jednostek samorządowych odnosi się do symboliki województwa. Przedstawia na każdej z czterech stron podstawy gwiazdę umieszczoną na pasach, zwieńczoną krzyżem patriarszym strzeżonym przez cztery orły według wzoru z herbu województwa. Wyjaśnić należy, że umieszczenie czterech orłów nie jest zabiegiem odnoszonym do legendy o św. Stanisławie. W podstawie głowicy dwukrotnie umieszcza się dewizę województwa oraz łacińską wersję jego nazwy. Nazwa łacińska w przypadku nowej nazwy województwa może zaskakiwać w początkowym okresie jej występowania, nie mniej jednak nie widać przeszkód do wprowadzenia uroczystych, łacińskich form nazw także dla ustanawianych współcześnie jednostek samorządu terytorialnego, zwłaszcza województw.

Sztandar może być zaopatrzony w szarfę, na przykład złożoną z barw województwa świętokrzyskiego występujących we fladze.

IV. Pieczęcie z herbem województwa

Projekty dopuszczonych ustawowo pieczęci urzędowych z herbem województwa: sejmiku, marszałka i przewodniczącego sejmiku, przedstawiają odpowiednie napisy (legenda) oraz godło herbu (bez tarczy). Przyjmuje się, że średnica pieczęci urzędowych powinna wynosić 36 mm. Dla pieczęci uroczystej, z łacińską lub (i) polską legendą, właściwsze byłyby większe rozmiary, np. 60 mm.

V. Łańcuch marszałka województwa

Insygnium to przedstawia łańcuch w kolorze złotym z herbem województwa. W ogniwach łańcucha widnieją stylizowane gwiazdy kładzione na pasach. Jak w głowicy sztandaru nawiązują one do herbu województwa.

VI. Łańcuch przewodniczącego sejmiku

Łańcuch przewodniczącego sejmiku odpowiada budową łańcuchowi marszałka, zgodnie z przyjętym zwyczajem odróżnia się jednak kolorem srebrnym.

VII. Łaska przewodniczącego sejmiku

Projekt łaski przewodniczącego sejmiku przedstawia drzewce zwieńczone czteroboczną srebrną głowicą, ze stylizowaną gwiazdą kładzioną na pasach z każdej strony, zwieńczoną krzyżem patriarszym w otoczeniu czterech orłów według wzoru z herbu województwa.

Insygnium to nawiązuje do tradycji sejmików ziemskich, a także sądów trybunalskich z okresu staropolskiego. Także i współcześnie niektóre województwa oraz powiaty posiadają już takie insygnium. Wysokość łaski powinna wynosić ok. 180-200 cm, a jego drzewce mogłoby być wykonane z drewna bukowego z Puszczy Jodłowej w Górach Świętokrzyskich.

Dokonanie niezbędnych korekt znaków już używanych oraz uzupełnienie ich katalogu o dalsze, wprowadzi województwo świętokrzyskie do grona jednostek samorządowych zaszczycających się pięknymi i poprawnymi symbolami. Można wyrazić nadzieję, że pomoc w tych staraniach okaże również Komisja Heraldyczna.

VIII. Odznaka „ZA ZASŁUGI DLA WOJEWÓDZTWA ŚWIĘTOKRZYSKIEGO”

Projekt przedstawia odznakę z herbem województwa oraz odpowiednim napisem, zawiera wstążkę w barwach województwa występujących na fladze.⁵⁾

¹⁾ Do takiej sytuacji doszło niewątpliwie wbrew intencjom sejmiku województwa. Przyczyny tej sytuacji tkwiły w wadliwie stanowionych i z opóźnieniem realizowanych przepisach prawa, braku przejrzystej procedury stanowienia symboli samorządowych i należytej troski o ich właściwy kształt.

Na okoliczności dopuszczenia do sytuacji, w której w życie wszedł herb województwa świętokrzyskiego wymagający zmian, wskazuje kolejność podejmowanych w tym zakresie działań przez sejmik oraz uprawniony organ władzy państwowej po 1 stycznia 1999 r., czyli po dacie dopuszczenia możliwości stanowienia przez sejmiki herbów i innych symboli województw.

a) 9 lutego 1999 r.: sejmik województwa świętokrzyskiego zwraca się do ministra właściwego do spraw administracji publicznej o opinię w sprawie przedłożonych wzorów herbu, flagi i sztandaru województwa.

b) 13 sierpnia 1999 r.: sejmik otrzymuje odpowiedź na pismo skierowane do MSWiA 9 lutego, z krytyczną opinią o przedłożonych wzorach symboli. Opinię tę, z datą „Warszawa, 6 czerwca 1999 r.” wydał Zespół Konsultacyjny Kapituły Herbu Samorządowego (s).

c) 9 września 1999 r.: sejmik województwa świętokrzyskiego w piśmie skierowanym do prezesa rady ministrów zwraca uwagę, że otrzymana opinia narusza przepisy ustawowe oraz przepisy Rozporządzenia Rady Ministrów z 27 lipca 1999 r., zauważając, że powinna ona „przybrać formę pisma urzędowego”. Jednocześnie, w piśmie tym, marszałek uznał opinię „za bezprzedmiotową”, ale wobec naruszenia ustawowego terminu 3 miesięcy na wydanie opinii.

d) 11 października 1999 r.: sejmik podejmuje uchwałę o ustanowieniu herbu, a następnie 18 października 1999 r. przekazał ją do MSWiA.

e) 14 czerwca 2000 r.: minister do spraw administracji publicznej na podstawie uchwały Komisji Heraldycznej, powołanej mocą rozporządzenia z 20 stycznia 2000 r., negatywnie zaopiniował herb województwa świętokrzyskiego, akceptując proponowane podziały tarczy, hierarchię godeł i barwy, lecz wskazując na potrzebę wprowadzenia korekt do jego opracowania graficznego.

Po przyjęciu herbu, sejmik województwa świętokrzyskiego wprowadził do użytku dwa dalsze symbole flagę i sztandar. Obydwa symbole, z uwagi na umieszczenie na nich niepoprawnego herbu, uzyskały negatywną opinię MSWiA.

Posługiwanie się przez jednostkę samorządu terytorialnego negatywnie ocenionymi symbolami we współczesnej Polsce zdarza się nierzadko. Zjawisko to nadal dotyczy kilku województw oraz dziesiątek powiatów, w tym licznych powiatów województwa świętokrzyskiego.

²⁾ Zgłoszona propozycja innego rozwiązania rozmieszczenia gwiazd skłoniła projektantów do rozważenia wersji herbu z odjęciem jednej gwiazdy i opracowania stosownych projektów.

³⁾ Wyjaśnić należy, że współcześnie dopuszcza się adoptowanie orła królewskiego jako pierwowzoru dla godeł wojewódzkich. Np. orzeł wielkopolski zaczerpnięty został z pieczęci majestatowej króla Przemysła II.

⁴⁾ Kwestia ta była prezentowana podczas konsultowania projektu herbu z Komisją Heraldyczną. Komisja, nie odnosząc się do uwag sformułowanych na tym etapie prac nad projektem herbu, zgłosiła z kolei propozycję odejścia od rzędów gwiazd na rzecz tzw. pola usianego gwiazdami.

⁵⁾ Po konsultacji z Komisją Heraldyczną wprowadzono korektę proporcji wstążki.